

» לאקאן: "ואהבת לרעך כמוך" | החמלה והפחד: צילום ישראלי 1973-2013 «

שקצים, אמנות ושאר ירקות

שקצים, אמנות ושאר ירקות

ב-9 ביולי 1907 דיווח העיתון הירושלמי, "השקפה", על "בית נכת בצלאל". לראשונה בארץ ישראל, נוסד מוזיאון (עדיין לא פתוח לקהל; רק ב-1912 ייפתח חלקית), מה שיהא, לימים (1965), אביו מולידו של מוזיאון ישראל. המאמר בעיתונו של אליעזר בן-יהודה אינו משאיר מקום לספק על אודות תוכן המוזיאון (ואני מביא את הדברים כלשונום וכניסוחם במקור):

"בית הנכות של דברים עתוקים, חיות ועופות, שקצים ורמשים הולך ומתגדל מיום ליום. [...] גם מהגויים תושבי עירנו ימצאו שיביאו לבית הנכות את מתנותיהם, מי איזה חפץ עתיק, מי איזה בעל חי, צפר יפה, פרפר יפה, נחש, חפשיית, ועוד ועוד. ביחוד ראוי לציון את אהדתו של כבוד קונסול הרוסי, האדון הנכבד יקובלב [...] מצא באחת מנסיעותיו ברחבי ארץ ישראל אבן מעניינת [...] וביאה אתו ויתנה ל'צלאל' ביום החמישי הזה. אחרי שובו מטילו בסביבות הירדן, הביא אתו נוצות מענינות של עוף בלתי מצוי [...] בשבוע האחרון נתעשר בית הנכות שלנו במאה וחמישים מנורות חרס קדמוניות שנמצאו בחפירות בכפר בית-גברין שאצל חברו. [...] האדון פסל מפתח תקוה שלח לבית הנכות תיבה מלאה מינים שונים של חפשיית הנמצאות בגנים, בבתיים, בפרדסים, בחצרות, בשדות ובכרמים. ובשבוע הקדם שב האדון יחזקאל זנקין [...] וביא (מאנטיכיה) דברים מענינים מאד. שתי צפורים הביא ממין אחד [...]. מחברו הביא תרגולת בעלת שלש רגלים..."

הקונספציה ברורה: קבינה-דה-קוריוזטה. "בית הנכות בצלאל" בבחינת גלגול קדום של הרעיון המוזיאלי, קרי – אוספים אריסטוקרטיים (שרווחו במאות ה-17-18 בעיקר) של "סקרנות" רבת ערוצים, המרכזים יחד ממצאים אקזוטיים מ"העולם החדש", פוחלצי חיות, לצד מושאים מיתולוגיים (קרן של חד-קרן, לדוגמא), ממצאים ארכיאולוגיים, מינרלים, מושאים בוטאניים נדירים, מטבעות קדומות ועוד ועוד... יצירות אמנות. אכן, גם "בית הנכות בצלאל" שילב יצירות אמנות בפאונה ובפלורה הני"ל. לבד מדיוקן עצמי של יוזף ישראלס, הוצגו דיוקנאות עצמיים של מקס ליברמן, איזידור קאופמן, ציורי הרמן שטרק, שמואל הירשנברג, א.מ. ליליון ואמנים יהודיים נוספים (פירוט ב"צלאל של ש"ץ", מוזיאון ישראל, ירושלים, 1982, עמ' 322), ויצוין גם פסל הארד "המשיח" של אנריקו גליצנשטיין. זאת ועוד:

"בתיבות נוספות אף נשלחה למוזיאון עגלת מונטיפיורי [...] והכיסא שהיה הרצל נוהג לשבת עליו בחיבה יתרה'... (שם, שם).

למען הדיוק, יצוין, שכל השפע הני"ל, שכלל גם תולעי משי, ביצים, אם-החיטה ועוד, הוצג בבית הנכות הירושלמי באולמות נפרדים: אולם זואולוגי ארצישראלי (ובוטאני ומינרלי) – "מוזיאון טבע", אולם אתנוגרפי ארצישראלי (ארכיאולוגיה, מטבעות) ואולם אמנות יהודית (ציור, פיסול ויודאיקה).

עד כאן פרטים שאינם בחזקת שום גילוי מרעיש לאלה הקרובים להיסטוריה של האמנות הארצישראלית המוקדמת. המניע לחיבור מאמר זה הוא הגותי יותר משהוא היסטורי. כי, בידענו שבוריס שץ – מייסד בית הנכות – הכיר היטב מוזיאונים רציניים באירופה בטרם הגיעו לירושלים ב-1906, ואף היה מייסדי המוזיאון המלכותי בסופיה (כמוזיאון אמנותי לכל דבר), נשאלת השאלה: מה לו להקים בירושלים מוסד מוזיאלי מפגר מהסוג של "קבינה דה קוריוזטה" יתר על כן: מהו המסר התרבותי העולה מה"סלט" המוזיאלי החדון ומה הוא מקיש על האמנות? השאלה מחריפה בזוכרנו, שבשיא חזונו של בוריס ש"ץ (כפי שביטאו באוטופיה "בירושלים הבנויה", 1924) כיכב בית המקדש השלישי, שייבנה ויעוצב בידי תלמידי "צלאל" ולא ישמש אלא כמוזיאון לאומי לאמנות:

"... שם נצבר כל אשר יצר היהודי במשך אלפי שנים חלק מעבודתו לטובת האנושיות כולה: בית-נכות נמצא, בית-נכות לאמנות ישראל ולחוכמתו, שם תשכון רוח ה', אשר נתן בנו האלוהים."

כאן, בטבורו של בית המקדש השלישי, אף תוצג סדרת פסלים ותבליטים המייצגים את "חיי משה רבנו", מעשה ידי... בוריס ש"ץ הוא עצמו.

אם כן, כשהוא אמון על חזון שכזה (הגם שהחל לכתבו לא לפני 1918), מה לו לבוריס ש"ץ לייסד בירושלים גרסה פרימיטיבית של מוזיאון, בה האמנות היא אך פרק-משנה ליד מוצגי זואולוגיה, בוטניקה, ארכיאולוגיה וכו'?

תשובה אפשרית אחת על שאלתנו קשורה ליחסים המיוחדים שנהקמו בין הזואולוג, ישראל אהרוני, לבין יו"ר חברת "צלאל" בברלין, רופ' אוטו ורבורג. בהערת שוליים בספרו של אהרוני, "זיכרונות זואולוג עברי" (1946), סיפר הזואולוג:

"פרופסור אוטו ורבורג זכרו לברכה תמך בי כמעט מיום עלותי ארצה. הוא וד"ר י. טהון, יבדל לחיים ארוכים, מצאו לי קונים לשרצי עוף שונים בברלין, ויאפשרו לי על ידי זה את חקירתי חייהם של המזיקים והמועילים לחקלאות. וגם בשבתו בארץ שעדני הפרופסור ורבורג בכל כוח השפעתו ובלבו הטוב לאין חקר. הרבה עשה למעני כבעל מנה בגן הזואולוגי אשר בברלין." [1]

אוטו ורבורג (1859-1938), נשיאה השלישי של ההסתדרות הציונית (1911-1921) היה בוטניקאי במקצועו, שהחל דרכו האקדמית באוניברסיטאות ברלין ובון בלימודי בוטניקה, כימיה ו...זואולוגיה. כבר ב-1885 יצא למסע בן 4 שנים לחקר הצמחייה הטרופית באסיה ועם שובו לגרמניה מאוסטרליה ב-1889 החל מקטלג את ממצאיו. משנת 1897 שימש פרופסור לחקלאות טרופית בפקולטה ללימודי המזרח באוניברסיטת ברלין, וזאת שנה לאחר שנמנה עם מייסדי "הוועדה לכלכלה קולוניאלית" ואף מונה כמנהלה. במסגרת פעילותו הציונית של ורבורג, ובעיקר בזכות התמחותו בחקלאות קולוניאלית, נבחר ב-1903, בקונגרס הציוני ה-6, להקים ביחד עם פרנץ אופנהיימר זוליג סוסקין את "הוועדה לחקר א"י".

קטגוריות

- 100 שנות הדפס אמנותי (2)
- English texts (1)
- Uncategorized (85)
- אדורנו (12)
- אופקים חדשים: מאוסף עפרת לאוסף לזין (ג) (1)
- אופקים רחבים יותר: מאוסף עפרת לאוסף לזין (ב) (1)
- אופקים רחבים: מאוסף עפרת לאוסף לזין (א) (5)
- אמנות בארז (4)
- אמנות וספרות (46)
- אמנות יהודית (24)
- אמנות מיוזמת (2010): אמנות ישראלית בשנות האלפיים (53)
- אמנים נשכחים (47)
- בספרים קודמים (1)
- בצלאל (23)
- האידיאה של האוצרות (21)
- האידיאה של האמנות הישראלית (49)
- האישה (7)
- ספר אהרון אבני (1)
- האמנות כדמיון וכסמל (67)
- הגג והבור (15)
- הגיגים על האמנות (127)
- היסטוריוגרפיה (5)
- המדיום האמנותי (38)
- ידיאו ישראלי (10)
- יהדות וזמן (ספר) (1)
- כתבוך שלו: פרשנות לתנ"ך (36)
- מבראשית – קריאה בתורה (3)
- מודרניזם ארצישראלי (132)
- מולטימדיה (6)
- מונוגרפיות (11)
- ספר אהרון נהאם (8)
- ספר משה קסטל (5)
- על השפה (1)
- עם זו גאלת: הגדה אחרת (13)
- עשה לך תנ"ך (71)
- פוסטמודרנה (105)
- פילוסופיה (80)
- פיסול ישראלי (48)
- פרוסט: בעקבות היפה האבוד (10)
- פרשת השבוע (35)
- ציור עכשווי בישראל (115)
- ציור ציוני (63)
- צילום ישראלי (2)
- צלובים בטלית (16)
- קרמיקה (7)
- רשעים (חל א') (1)
- שנים מכריעות (18)
- תרבות עברית (97)

...Search

פרטיות וקובצי Cookie: אתר זה משתמש בקובצי Cookie. המשך השימוש באתר מהווה את ההסכמה שלך לשימוש באלו. לקבלת מידע נוסף, כולל מידע על השליטה בקובצי Cookies, ניתן לעיין בעמוד: [מדיניות קובצי ה-Cookie](#)

להסכים ולסגור

ואומנם, בוריס ש"ץ, מייסד "בצלאל" ובית הנכות, הצהיר שכוונתו לרכז ליד בית ספרו "מחסן" של ממצאים מקומיים, כולל ממצאים זואולוגיים ובוטאניים, שימשו את מורי ותלמידי "בצלאל" בבואם לעצב צורות של אומנות ארצישראלית חדשה. על כוונה זו סיפר אהרוני בספר זיכרונותיו:

"ביתו של פאולוס לא היה רחוק מ'בצלאל'. בדרך למעוני נכנסתי אל הפרופסור שץ, תיארתי לו מה שראיתי והפצרתו בו שילך אתי לראות את האוצר הנהדר. כאשר הוציא פאולוס מגרה אחר מגרה מארון פרפריו הגדול, הרקיד מראם את שץ כילד תמים. צבעיהם הרהיבו את עיניו. כשיצאנו משם אמר לי הפרופסור שץ: 'אהרוני, אני הוגה רעיון חשוב שאתה תממש אותו. כידוע לך רוקמים בשטיחים כל מיני עופות צבעוניים, פרפרי חן ופרחי יפים, שצורתיהם וגוניהם מלבבים את עין רואיהם. ממילא כמובן, שכל זורד וצונר (אורג ורוקם) של שטיחים רוקם בהם ציפורי-חמד ופרפרי-הדר מדרי ארצ-הם. נקוט לדוגמה את שטיחי היפנים, הסינים או הפרסים, והנה מה שהאמנים האלה לוקחים מטבע ארצם הם, נקח אנחנו מטבע ארצנו-אנו. [...] מקץ ימים אחדים הציג הפרופסור שץ להנהלת 'בצלאל' שבברלין, לערוך אוסף של ציפורי-צבעוני ופרפרים 'בצלאל' יצירום, לפאר בהם ובציפורים את שטיחיו. [...] מקץ ימים אחדים הציג הפרופסור שץ להנהלת 'בצלאל' שבברלין, לערוך אוסף של ציפורי-צבעוני ופרפרים מגוונים, לשמש דוגמה לציורים שירקמו בין פרחי הארץ, ואני הופקדתי על עריכת הציורים האלה והגדרתם."^[2]

עד כאן, מפגש אינטרסים כפול: מחד גיסא, העניין בחקר ארץ-ישראל; ומאידך גיסא, העניין בפיתוחה של תעשיית תרבות ציונית. כזכור, בוריס שץ דיבר על שטיחים בלבד.

אך, מהו התוכן הסמיו השוכן בעומק מושג ה"קאבינה דה קוריזיטה"? הקולוניאליזם, כמובן: כיבוש חבלי הארץ האקזוטיים שמעבר לאוקיינוס, כינון ה"מושבות" של המדינות האימפריאליסטיות, מהן יובאו לאירופה דגמי הפאונה, הפלורה, המינרלים, ראשי הילידים המיושבים וכיו"ב לצורך סיווגם והצגתם לראווה. הסיווג (קטלוג) והצגה משלימים את מעשה הניכוס של השטחים. כדוגמה אחת בלבד, נזכיר את צ'רלס ווילסון פיל (Peale), אספן אמריקאי מפילדלפיה, בעל "קאבינה דה קוריזיטה", שגם ייסד בראשית המאה ה-19 את מוזיאון הטבע הראשון בארה"ב. מבחינת פיל, איסוף והצגה של מסטודון מפוחלץ היה הוכחה לזיקה בין פטרויטיזם וחפירות ארכיאולוגיות, כמו גם עידוד הרוח האמריקאית בכל הקשור להתפשטות טריטוריאלית עתידית.

הבה נדגיש את המנטאליות הכמו-קולוניאליסטית של ד"ר אוטו וארבורג – כזכור, יו"ר חברת "בצלאל" בברלין – שמלבד מסעותיו המחקריים לאורך ארבע שנים בארצות אסיה (תוך שהתמקד בחקר יערות הגשם ואסף אלפי דוגמאות של צמחים, שאותם קטלג עם שובו בברלין והגדיר לראשונה סוגים ומינים חדשים של צמחים), ערך בין 1899-1900 בשליחות תאודור הרצל מסע מחקר בארץ ישראל, אנטוליה וקפריסין, אף תכנן גידולים בפמגוסטה שבקפריסין, בה חשב גם לייסד יישובים יהודיים. נוסף עוד, שבתור מנהל "הוועדה לכלכלה קולוניאלית" בברלין, היה ורבורג מעורב בפיתוח גידולים חדשים במושבות הגרמניות.

נדגיש, במקביל, את עניינו המחקרי-זואולוגי של ישראל אהרוני בארצות המזרח התיכון – סוריה, לבנון וצפון ערב, כמו גם את הקשר המעשי בין פוחלציו המקומיים לבין הקונגרס הציוני. ישראל אהרוני (1882-1946), שעלה ארצה ב-1901 והתיישב ברחובות, עשה לעצמו שם כצייד, חוקר חיות ומפחלץ. ביחד עם יחזקאל חנקין, איש "השומר", יצא למסעות צייד וגילה מינים של בעלי חיים חדשים במרחב המזרח התיכון. חלק מפחלציו מסר לאוסף המכון הגרמני האנגלי לחקירת עתקות הארץ בראשות גוסטב דאלמאן (קונסול שוודיה בארץ ישראל). אוסף זה מכיל את כלל ציפורי ארץ ישראל, סוריה, עירק וצפון ערב – אזורי חקירותיו של אהרוני. משנסד "בצלאל", הזמן אהרוני, כאמור לעיל, על ידי שץ לייסד אוסף של ציפורים ופרפרים (שהתרחב, בזכות תרומות למיניהן, גם לביצים, שרצים ועוד). חלק מאוסף זה הוצג בקונגרס הציוני ה-5 בבאזל (1901). חקירת הטבע הארצישראלי בבחינת חיל חלוצי של הגשמה ציונית.

העידן הקולוניאלי, ושיאו במאה ה-19, אהד מאד את רעיון "חברות המחקר", או "קרנות המחקר". חברות או קרנות אלה העמידו את המדע בשירות הכיבוש הקולוניאלי. דוגמה מובהקת היא "קרן מחקר פלטינה" (PEF – Palestine Exploration fund) – החברה האנגלית שנסדה ב-1865 והתמחתה בסקירות טופוגרפיות ואתנוגרפיות בארץ ישראל העותומנית. המשלחות המדעיות של חברה זו מיזגו עניין מדעי בעניין מודיעיני לקראת כיבוש הארץ בידי הבריטים ב-1917. מייסדי החברה הגדירו את מטרתה כ"חקירת הארכיאולוגיה, הגיאוגרפיה, אורחות החיים והתרבות, הגיאולוגיה והטבע (natural history) של ארץ הקודש". צילומים, חפירות ארכיאולוגיות, ליקוט דגמי פלורה ופאונה וכיו"ב השלימו את המהלך, שהדיו מצאו ביטוי ב"וועדה לחקר א"י" שהקים אוטו ורבורג. דוגמה נוספת היא "המכון האוונגלי לחקר קדמוניות הארץ", שייסד בירושלים גוסטב דאלמאן השוודי בהקשר לביקורו של הקיסר וילהלם השני בארץ ישראל (1898). אכן, גם גרמניה שלחה "חיל חלוצי" קולוניאליסטי בדמות מכון מחקר.

למה מכוונים דברינו? לכך שהמהלך הציוני המוקדם בארץ ישראל העותומנית היה ספוג לעומקו במנטאליות קולוניאליסטית, וכי ייסודו של "בית הנכות בצלאל" במתכונת "קאבינה דה קוריזיטה" לא היה אלא ביטוי מובהק למנטאליות זו. בוריס שץ, שנודע כטובע השעם הקולוניאליסטי, שנהג לחבוש מעל לגלבייה הלבנה, אישה במו הפוענו מגמה, שקיבלה אישור גם בניסיונותיו לכוון "קולוניות" "בצלאליות" (בן-שמן וביריחו, למשל). והרי גם ב"מושבות בצלאל" ביקש שץ למזג אמנות וחקלאות (כגון, גידול קני סוף ביריחו) ובזאת שב והדהד את התערובת המוזרה של בית הנכות.

הנה לנו, אם כן, ה"רציונל" של "בית נכות בצלאל": מלכתחילה, לא התכוון המוזיאון לשמש מוסד אמנותי, מסוג המוזיאונים לאמנות. שמלכתחילה, שימש המוזיאון שלוחה קולוניאליסטית, אשר בה חוברים חקר הטבע, הארכיאולוגיה, האנתוגרפיה, האמנות וכו' להעמקת היתד הציוני בקרקע הארצישראלית העותומנית. ולמותר לציין, שההיבטים היהודיים של האוספים (דיוקנאות של אמנים יהודיים, תשמישי קדושה יהודיים וכו') נועדו לאשר סינתזה תרבותית יהודית-ארצישראלית, עתיקה ומודרנית, גלונית וציונית. בית הנכות בבחינת מעבדה לייצוב זהות תרבותית-רוחנית התומכת בציונות המדינית-מעשית.

[1] ישראל אהרוני, "זיכרונות זואולוג עברי", עם עובד, תש"ו, כרך ב', עמ' 27.

[2] לעיל, כרך א', עמ' 193-195.

Share this

פרטיות וקובצי Cookie: אתר זה משתמש בקובצי Cookie. המשך השימוש באתר מהווה את ההסכמה שלך לשימוש באלו. לקבלת מידע נוסף, כולל מידע על השליטה בקובצי Cookies, ניתן לעיין בעמוד: [מדיניות קובצי ה-Cookie](#)

להסכים ולסגור

להשאיר תגובה

לכתוב תגובה...

תגיות

אָנִי אֶשֶׁר

לוח שנה

אָנִי אֶשֶׁר

מרץ 2013						
א	ש	ו	ה	ד	ג	ב
3	2	1				
10	9	8	7	6	5	4
17	16	15	14	13	12	11
24	23	22	21	20	19	18
31	30	29	28	27	26	25
« אפר »			» פבר »			

ארכיון

אָנִי אֶשֶׁר

- מבמר 2019
- אוקטובר 2019
- ספטמבר 2019
- אוגוסט 2019
- יולי 2019
- יוני 2019
- מאי 2019
- אפריל 2019
- מרץ 2019
- פברואר 2019
- ינואר 2019
- דצמבר 2018
- מבמר 2018
- אוקטובר 2018
- ספטמבר 2018
- אוגוסט 2018
- יולי 2018
- יוני 2018
- מאי 2018
- אפריל 2018
- מרץ 2018
- פברואר 2018
- ינואר 2018
- דצמבר 2017
- מבמר 2017
- אוקטובר 2017
- ספטמבר 2017
- אוגוסט 2017
- יולי 2017
- יוני 2017
- מאי 2017
- אפריל 2017
- מרץ 2017
- פברואר 2017
- ינואר 2017
- דצמבר 2016
- מבמר 2016
- אוקטובר 2016
- ספטמבר 2016
- אוגוסט 2016
- יולי 2016
- יוני 2016
- מאי 2016
- אפריל 2016
- מרץ 2016
- פברואר 2016
- ינואר 2016

קישורים

אָנִי אֶשֶׁר

ערב רב

פרטיות וקובצי Cookie: אתר זה משתמש בקובצי Cookie. המשך השימוש באתר מהווה את ההסכמה שלך לשימוש באלו. לקבלת מידע נוסף, כולל מידע על השליטה בקובצי Cookies, ניתן לעיין בעמוד: [מדיניות קובצי ה-Cookie](#)

להסכים ולסגור

יולי 2015
יוני 2015
מאי 2015
אפריל 2015
פברואר 2015
ינואר 2015
דצמבר 2014
נובמבר 2014
אוקטובר 2014
ספטמבר 2014
אוגוסט 2014
יולי 2014
יוני 2014
מאי 2014
אפריל 2014
מרץ 2014
פברואר 2014
ינואר 2014
דצמבר 2013
נובמבר 2013
אוקטובר 2013
ספטמבר 2013
אוגוסט 2013
יולי 2013
יוני 2013
מאי 2013
אפריל 2013
מרץ 2013
פברואר 2013
ינואר 2013
דצמבר 2012
נובמבר 2012
אוקטובר 2012
ספטמבר 2012
אוגוסט 2012
יולי 2012
יוני 2012
מאי 2012
אפריל 2012
מרץ 2012
פברואר 2012
ינואר 2012
דצמבר 2011
נובמבר 2011
אוקטובר 2011
ספטמבר 2011
אוגוסט 2011
יולי 2011
יוני 2011
מאי 2011
אפריל 2011
מרץ 2011
פברואר 2011
ינואר 2011
דצמבר 2010

יצירה של אתר חינמי או בלוג ב־WordPress.com.

פרטיות וקובצי Cookie: אתר זה משתמש בקובצי Cookie. המשך השימוש באתר מהווה את ההסכמה שלך לשימוש באלו.
לקבלת מידע נוסף, כולל מידע על השליטה בקובצי Cookies, ניתן לעיין בעמוד: [מדיניות קובצי ה-Cookie](#)

להסכים ולסגור